

Појам и настанак старозаветног канона

Предмет: Увод у Стари Завет

доц. др Ненад Божовић

Београд, 26.11.2020.

Литература

- Д. Милин, *Увод у Свето Писмо Старог Завета*, Београд 1991, 63-74.
- Р. Кубат, Канон, у: Лексикон библијске егзегезе (Р. Кубат/П. Драгутиновић), Београд 2018, 199-203
- Р. Кубат, *Настанак старосавезног канона и његова теолошко-херменеутичка систематика*, у: Траговима Писма I – Стари Савез теологија и херменеутика, Крагујевац 2012, 247-289.

Појам канона

- Реч канон семитског порекла - аср. „qanun“, јевр. qaneh, грч. κανών
- Канон: трска или прав трсков штап који је служио као мера за дужину (6, 5 лаката = 3 m)
- Проширење значења: мера, правило, норма (у свим областима: уметност, канонско право)

Појам канона

- Од IV века канон означава збирку богонадахнутих књига; термин користе сабори наспрот неканонским књигама
- Све канонске књиге су богонадахнуте
- Библија као књига Цркве – примање у канон не даје светост (богонадахнутост) књизи, већ само признаје ону која је већ постојала (као у случају светитеља)

Настанак канона

- Библија као збирка канонизованих књига коју ми познајемо је настала од 5-4 п. Х. (иако је писање књига почело раније – са највећим замахом од 8-6. в. пХ)
- Почетак обликовања канона за време Вавилонског ропства (~586-538. г. пХ)
- Историјски подстицај стварању канона: опасност губљења религијског и националног идентитета током ропства и потреба за издавањем нормативних текстова; почетак сакупљања старих предања

Настанак канона

- Високо развијена теолошко-литерарна продуктивност позног јудаизма (мудросна, законска и апокалиптичка књижевност)
- Библијски текст није могао „расти“ у недоглед – канон представља избор прворазредних, нормативних текстова који су настали у одређеном тренутку, али спрам којих сви остали треба да се равнају; они имају важност за сва времена
- Канонски процес: сакупљачки, редакторски и преписивачки рад и осмишљено повезивање мањих списа у жанровске и теолошки осмишљене целине

Настанак канона

- Прва већа збирка: Петокњижје (бројне потврде у Библији за њен ранији настанак као збирке)
- Пророк Самуило: „Тада Самуило каза народу права царска и написа у књигу, и метну је пред Господом“ (1Сам 10, 25)
- Цар Језекија: „И ово су приче Соломонове које сабраше људи Језекије цара Јудина“ (Пр 25, 1).
- Цар Јосија и „Књига закона“ (2 Цар 22, 8)
- Настанак пророчких и историјских књига

Настанак канона – улога Јездра

- Кључна фигура за старозаветни канон – писмознанац Јездра
- Читање „Књиге закона Мојсјева“ пред народом у Јерусалиму (Нем 8, 1) – нормативни карактер Петокњижја након ропства (посебан ауторитет и светост насупротив осталим књигама)
- Сакупљање пророчких, историјских и мудросних књига у веће збирке
- Традиционално мишљење - Јосиф Флавије и талмудска традиција: Јездра коначно закључио канон (ово мишљење прате и неки свети оци) – данас напуштено

Настанак канона — улога Јездра

- Јездра дао кључан импулс за формирање канона какав данас знамо, али није у потпуности закључио канон из више разлога:
- а) многе књиге су настале после њега,
- б) LXX у канону има још књига,
- в) сабор у Јамнији (око 100. г) расправља о канону итд.

Настанак канона – период позног јудаизма

- У периоду после ропства, поред Петокњижја, појавила се збирка пророчких текстова.
- Касније настали и други текстуални корпуси: ИСир поред „Закона и пророка“ помиње и трећу категорију списка „и остале отачке књиге (βιβλία)“.
- 4Q397, 10 помиње „Књига Мојсејева, Књиге пророка и Давид“.
- Лк 24 44 говори се о „Закону Мојсејеву, пророцима и псалмима“.
- више различитих збирки које нису биле истог обима и садржаја: само је Петокњижје било коначно закључено, док су остале збирке – било да је реч о богослужбеним, пророчким или мудросним збиркама – биле мање-више флуидне и неодређене

Канон и заједница

- „Стари Завет је настао међу људима за које писана реч није била природни део свакодневице. Они су били сиромашни земљорадници и сточари. Средишњу важност у њиховим животима нису имале књиге, него заједница и предање.“ В. Шнидевинд, *Како је Библија постала књига*, 20.

Канон и заједница

- Заједница верујућих у Писму проналази израз сопственог искуства вере и заснива веру на Писму
- Канонизација: препознавање књиге од стране заједнице као богонадахнуте – признавање божанског ауторитета књиге (уп. „еклесијална инспирација“, „надахнути читалац“)

Канон и заједница

- Функција канона у заједници:
- А) саморазумевање – „ко смо“
- Б) смернице за живот – „шта треба да чинимо“
- В) наде за будућност – „шта да очекујемо“
- Надахнуће Израилу – путоказ ка Богу
- Канонски процес: дописивање текста у заједници ради наглашавања важности поруке за нове животне ситуације (Пост 6-9 испреплетано, Пост 1 и 2-3 одвојено)

Канон и заједница

- Различите јудејске заједнице и различити канони
- Палестински (ужи) и александријски (шири) канон
- Палестински (ужи) – ТАНАХ (Тора, Невиим, Кетувим) - сабор у Јамнији 100. г. нагиње ка палестинском канону, а коначно утврђен крајем 2. и поч. 3. века
- Шири (александријски) канон: додаци: 2Језд, Прем, ИСир, Јдт, Тов, Вар, Пјер, 1-2Макк, додаци Јест, Дан и 2Дн (Манасијина молитва) – канон Септуагинте (LXX)

Канон и заједница

- У раној Цркви постоје утицаји оба канона
- Обим александријског канона не може са сигурношћу тврдити јер су све верзије рукописа из хришћанске традиције: можда су александријски Јевреји проширили канон који су добили из Палестине књигама које су они сматрали за свете, а могуће је да су то учинили и хришћани.

Сабор у Јамнији око 100. г?

- Дуго се сматрало да је коначно формирање јеврејског канона било у Јамнији око 100. г
- Савремена истраживања показују да у то време није одржан никакав посебан и општеприхваћен сабор који би се бавио питањем канона, него се водила дискусија 72 старцао томе да ли су Проп, Пнп и Јест богонадахнути, а њихов статус ни тада није био коначно решен
- Јевр. канон коначно формиран најраније у другој половини 2. века и најкасније почетком 3. века

Број књига јеврејског канона 22-24

- Прва јасна сведочанства о прецизнијем уобличавању канона потичу с краја 1. века
- Јосиф Флавије: канон има 22 књиге као алефбет (дванаест малих пророка је написано било на једном свитку па се рачунало као једна књига; такође корпус 1-2Сам, 1-2Цар, Језд и Нем је рачунат као једна књига и стављен у невиим; Рута спојена са Суд, а Плч са Јер)
- Јездрина апокалипса (4Језд)– 24 књиге (2 пута 12 синова израиљевих и пророци)
- Протестанти прихватају јудејски канон од 24 књиге као и распоред књига

Јеврејски канон

Yah'shua in
Luke 24:44

"... which were written
... concerning Me."

in the Law of Moses.

and the Prophets.

and the Psalms

The *Tanakh* as arranged in the Hebrew Bible

The Law Torah	The Prophets Nevi'im	The Writings Kethuvim or Hagiographa
1. Genesis 2. Exodus 3. Leviticus 4. Numbers 5. Deuteronomy	A. Former Prophets 1. Joshua 2. Judges 3. Samuel 4. Kings B. Latter Prophets 1. Isaiah 2. Jeremiah 3. Ezekiel 4. The Twelve	A. Poetical Books 1. Psalms 2. Proverbs 3. Job B. Five Rolls (Megilloth) 1. Song of Songs * 2. Ruth 3. Lamentations 4. Esther * 5. Ecclesiastes C. Historical Books 1. Daniel 2. Ezra-Nehemiah 3. Chronicles *
5	4	3
	4	5
		3

* Disputed books

Possibly organized
by the position of
the authors.

- **The Law**
Moses, the distinguished prophet.

- **The Prophets**
Held the office of prophet.

- **The Writings**
Had the prophetic gift but not office.

Total: 24

Теолошка систематика јеврејског канона

- Дуго се сматрало да је Црква механички примила јеврејски канон, али то није тачно: она је вршила свој избор светих књига; у питању су два одвојена процеса
- Хришћани су СЗ теолошки структурисали на основној тачки сопствене вере, а исто су урадили и јеврејски рабини
- Јудаизам не гледа на Стари Завет као на Стари, јер за њих нема Новог;
- зато Јевреји старозаветни списе зову другачије, да би се разликовали од хришћанских: *Јеврејска библија*, *Танах* – (Акроним од ТНХ – Тора, Невиим, Кетувим), *Микра* (богослужбено читање)

Теолошка систематика јеврејског у односу на хришћански канон

- Мајмонидес: троделна подела Тора, Невиим, Кетувим као три концентрична круга – три степена инспирације
- Тора је највиши ауторитет, пророци дају тумачење Закона, писци појашњавају Закон и пророке: то значи да је највеће откривење дато Мојсију и то је средишна и непролазна тачка јудејске историје – овакво схватање канона не одговара схватању хришћана те су књиге другачије структурисане
- Хришћански канон се завршава пророцима који најављују долазак Месије – Библија је једна књига и завршава се Новим Заветом
- Хришћански канон: СЗ је педагог за Христа

СТАРИ САВЕЗ		ТАНАХ	
Пост Изл Лев Бр Пнз	Петокњижје	<i>b're'sit</i> - „На почетку“ <i>š'môt</i> - „Имена“ <i>wajjiqra'</i> - „Позва“ <i>b'midbar</i> - „У пустињи“ <i>d'vârim</i> - „Речи“	Тора
ИНв Суд Рут 1/2Сам 1/2Цар 1/2Дн Језд Нем Тов Јдт Јест 1/2Мак	Историјске књиге	ИНв Суд 1/2Сам 1/2Цар Ис Јер Јез Дванаесторица*	Пророци Равији Касији
Јов Пс Пр Проп Пнп Прем Сир	Мудросне	Пс Јов Пр <i>Рут</i> <i>Пнп</i> <i>Проп</i> <i>Плач</i> <i>Јест</i> Дан Језд Нем 1/2Дн	Списи <i>Пат свјатака</i>
Ис Јер Плач Вар Јез Дан Дванаесторица*	Пророци		
НОВИ САВЕЗ		* Ос, Јл, Ам, Овд, Јон, Мих, Нм, Ав, Соф, Аг, Зах, Мал	

Однос канона Јеврејске библије и Старог Завета

Број књига хришћанског (Септуагинтиног) канона

- Септуагинта: свих 39 канонских и до 11 девтероканонских књига (из ширег канона)
- католички канон 46, православни до 51 (зависно од помесне Цркве), српски од 2010. укупно 50 књига
- Најважнији рукописи LXX се разликују по броју књига: садрже 39 канонских плус Јат, Тов, ИСир, Прем, додаци Јест, Дан и Пс 151; у Ватиканусу недостају 1-4Макк, у Синаитикусу 2-3Макк, Александринус има 1-4Макк и 14 библијских песама и Манасијином молитвом

Главна питања о канону од 1-8. века

- 1. Питање обима и броја књига: „шири“ или „ужи“ канон?
- 2. Питање односа Старог и Новог Завета?

Старозаветни канон у Новом?

- Лк 24, 27: „Тада им разјасни шта је о њему писано у свем Писму – почевши од Мојсија и свих пророка“
- Мт 1, 22: „да се испуни што је Господ рекао преко пророка“
- Христос се у навођењима служио арамејским и јеврејским наводима Писма
- Новозаветни писци – наводи из LXX (300), а из јеврејског 50 (јасан ауторитет LXX)
-

Маркионов изазов

- Маркион (85-160) – син епископа Понта: Писмо треба читати буквално
- Тумачење Пост 2: Јахве ходи у Едену и пита Адама где је, он закључује да Јахве нема универзално знање и да има физичко тело – такав Бог није Отац Исуса Христа
- Маркионов дитеизам: „Старозаветни“ и „новозаветни“ Бог
- „Старозаветни“ Бог је племенско, љубоморно и немилосрдно божанство које је у потпуној антитезу са Исусовим Оцем – Богом љубави и милосрђа

Маркионов канон и одговор Цркве

- Одбацивање Старог Завета и прекрајање Новог: 1 јеванђеље и 10 посланица; прекрајање јеванђеља и избацивање свих „јудејских интерполација“
- Изазов даје импулс ка решавању питања канона
- Одговор Цркве: Свети Епифаније Кипарски – *Панафион* и Тертулијан – *Adversus Marcionem* – Писмо се понекад *мора* схватити алегоријски

„Шири“ или „ужи“ канон у Новом?

- Нови Завет наводи скоро све старозаветне књиге осим Језд, Нем, Авд, Проп и Пнп
- Од девтероканонских наводе се: Прем, Тов, 2Мак, ИСир, Јдт
- Коришћење апокрифа у НЗ: ПсСол, 4Макк, Енох
- Ако НЗ користи „шири канон“ да ли ми треба да прихватимо „шири“?

Канон у раној Цркви (1-3. века) – преовладава „шири“ канон

- Црква није механички примила јеврејски канон, већ вршила свој избор светих књига;
- Разлика између палестинског (ужег) и александријског (ширег) канона (LXX) утицала на развој СЗ канона у раној Цркви
- Због шире употребе LXX у раној Цркви, *преовладава* шири канон (апостолски оци, св. Климент Римски, свети Поликарп Смирнски наводе у делима цитате из девтероканонских књига са једнаким поштовањем; Дидахи помиње Тов, Прем и Исир итд)
- Св. Мелитон Сардски једино за „ужи“ канон (утицај палестинског); путовао у Јерусалим

Канон у раној Цркви (1-3. века)

- Шири канон користе Тертулијан, св. Кипријан Картагински, св. Дионисије Александријски и Методије Олимписки
- Св. Јустин Философ и Мученик: „Нећу наводити за доказ цитате из списка које ви, Јевреји, не признајете, пошто неге списе који се налазе у Септуагинти одбацујете. Ослонићу се само на доказе из књига које ви заједно са нама признајете.“ (Дијалог са Трифоном)

Канон у раној Цркви (1-3. века)

- Најважнији кодекси Септуагинте (Синајски, Ватикански, Александријски) - присутан шири канон
- Старе источне, дохалкидонске Цркве у својим библијским рукописима садрже шири канон.
- Ликовна уметност од 1-3. века изображава ликове и догађаје из девтероканонских књига

Канон у раној Цркви (1-3. века)

- Разлог ширег канона у раној Цркви: Историјско-културолошки разлог – важна улога девет. књ. у црквеном животу; коришћење се за поучавање катихумена (пре свега за прозелите из јелинства); већа важност мудросне литеаратуре од историјске.
- Теолошки: временски континуитет откривања Бога у историји од Мојсија до апостола (рабини су ограничили деловање Духа до периода Агеја, Захарије и Малахије односно у време после Јездре како би искључили богонадахнутост хришћанских списа)
- Хришћански канон груписан по жанровима књига: историјске књиге дају ретроспективу од почетака до Новог Савеза, а пружају и историјску позадину за пророке

Канон од 4. до 8. века

- 4-5. век већина отаца употребљава шири канон: св. Василије Велики, св. Јован Златоусти, св. Григорије Ниски, св. Кирило Александријски...
- За ужи канон св. Атанасије Велики (39. Васкршња посланица):
девтороканонске остављене да се читају катихуменима, али само као корисне,
не и канонске.
- За ужи канон и св. Григорије Богослов, св. Кирило Јерусалимски и св.
Елифаније Кипарски и св. Јован Дамаскин
- Од латинских отаца: бл. Јероним који у преводу даје 22 књиге ужег канона

Канон од 4. до 8. века – саборске одлуке и каталози (листе) књига

- У овом периоду се појављују каталози (спискови) канонских списа донети од стране помесних сабора или обликовани према мишљењу ауторитативних црквених јерараха. Међутим, не постоји општеобавезујућа саборска одлука – саборске одлуке некад потврђују ужи, а некада шири канон
- Лаодикијски сабор (343. и 381.), 59. правило: „У Цркви се не смеју читати особити псалми или неканонске књиге Старога и Новога Завета“
- Афрички сабори наводе као канонске и девтероканонске књиге (Хипон 393. и оба картагинска 397. и 419.) – учесник био св. Августин
- Пето-шести трулски васељенски сабор 691-692 потврђује одлуке о канону свих претходних сабора иако су различитих мишљења!
- Православни каноничари Зонара и Валсамон потврђују ужи канон у канонским збиркама
- Питање канона у православној Цркви остаје отворено